

ADATOK HOFBAUER JÁNOS MŰKÖDÉSÉHEZ,
VALAMINT A BUDAI RAJZISKOLA TÖRTÉNETÉHEZ

1828-ban a Hasznos Multságok egyik száma¹ örömmel közli, hogy egyre több olyan magyar művész van, aki joggal veszi fel a versenyt külföldi pályatársaival. Íme, most gyönyörködhetnek a győri születésű — jelenleg a Dunasoron lakó — Hofbauer János kilenc hónapi szorgos munkával készült rajzolatában, amely Pestet és Budát ábrázolja Kőbánya felől, előtérben a próbavasúttal, és aprólékos hűséggel örökíti meg még a „budai bércek ösvényeit” is. Egy évvel később a Gemeinnützige Blätter hírül adja² — nyilván fizetett hirdetésről van szó —, hogy Hofbauer fent említett rajzát Bécsben Eduard Gurk sokszorosította. A szépen sikerült lapok a Müller-féle könyvkereskedésben kaphatók, öt, illetve színezett kivitelben tíz ezüstért.

A dicséret nem volt egyszerű üzleti fogás. A lap valóban figyelemre méltó. Fellelhető példányai közgyűjteményekbe kerültek, számtalanszor reprodukálták és mutatták be kiállításokon.

Sikerének titka valószínűleg a ritka nézőpontban rejlik: végre valami eltérő a szokványos dunai látképektől! Azután a szélesre tárt előtérben sem mindennapi jelenség: lóvontatású lengővasút látható, szakszerűen pontos, és ugyanakkor szórakoztató előadásban. Ám legfontosabb mégis a lap tiszteletre méltó művészi színvonala. Ez az, amiért érdemes újból kézbe venni és egyben számbavenni Hofbauer fellelhető más alkotásait. Szakmai ismereteinek, ízlésbeli igazodásának, művészi képességeinek kipuhatolása, életrajza néhány homályos pontjának tisztázása segítséget nyújthat netán lappangó műveinek meghatározásához is.

A nevével hitelesített művek listája sajnos nagyon rövid. Az említett lapon kívül hét, természet után készült arckép-rajza jelent meg Ehrenreich: Icones Principum című metszetsorozatában. Az ábrázoltak: Alagovich Sándor, Kemény József, Erdődy Károly, Teleki László özvegye, Nádasdy Mihály, Ürményi Ferenc, és Reviczky Ádám.³ Az utolsó a metszőt A. R. monogram jelöli, a többi maga Ehrenreich vitte át rézlemezre.

Életének eseményeiről is csupán néhány mondatot olvashatunk a szakirodalomban. Született 1803-ban Győrött, tanult Bécsben az Akadémián és a Politechnikumon. 1828-ban Pesten lakott, majd Győrben rajztanár volt 1831-től

¹ Hasznos Multságok 1828. 305—6. o.

² Gemeinnützige Blätter 1829. 329. o. azonos hír Hasznos Multságok 1829. 393—4. o.

³ Rózsa György: Ehrenreich Ádám forrásai. Műv. Ert. 1959. 62—66. o.

1838-ig. A budai Rajziskolában tanított 1839-től. 1846-ban Bécsbe költözött, halálának időpontja ismeretlen.⁴

Ismereteink bővítése érdekében vegyük szemügyre a nevével is jelzett műveket, mindenek előtt a már említett kőbányai lapot. Az összbnyomás kellemes és vonzó. A táj jellegéből adódóan a kép határozottan tagolódik elő-, közép- és háttérre, amit Hofbauer igen ügyesen kapcsol összetartozó egységgé az előtérben felmagasodó fák segítségével. Kellemes a tágas, levegős égboltnak a tájhoz mért aránya is. Perspektíva szempontjából kifogástalan. Bármilyen aprólékosan részletezi is a távoli városképet, az nem válik toladóvá, hanem valóban háttérül szolgál, az előtér műszaki hitelességű közlendőjéhez. Staffázs alakjai jól alkalmazkodnak a tájhoz és változatosak: polgárok, parasztok, katonák, kocsisok, lovasok, valamennyien eleven, szórakoztató mozdulatokkal. Anatómiai szempontból ugyan nem kifogástalanok, a legtöbb bizonytalanság a fej és a törzs összekapcsolása körül tapasztalható, olykor szinte nincs is nyakuk — ám bizonyos jártasságot itt is tapasztalhatunk. A színezett példányok csiszolt színérzékről tesznek tanúságot.

Ami a lap témáját, a próbavasútat illeti: az ötlet egy Bodmer nevű osztrák vállalkozótól származott, aki Angliában látott ilyen elmés szerkezetet. A világon az első lengővasút 1825-ben nyílt meg Stockton és Durlington között. A kőbányai létesítmény anyagi alapját részvénytársaság biztosította, amely remélte, hogy ez itt gyakorlatban ellenőrzött találmány országszerte haszonnal fog elterjedni. 1827 május elején kezdtek építeni, Szent Istvánra készen lett. Ekkor utasokat is szállított, egyébként követ és téglát vitt a Hatvani vonalhoz.⁵ Ócska tákolmány lehetett, s mire Hofbauer lapját árusítani kezdtek, a próbavasútat szét is szedték.

Hofbauer a lapot „A nemes magyar nemzetnek” ajánlotta. Aquatintáról lévén szó, mintegy háromszázötven példány készülhetett belőle. A nemes magyar nemzet polgárai azonban nem méltányolták a művész igyekezetét, és a lapok nem keltek el. Ez lehet a magyarázata annak, hogy Hofbauer további, tervezett pest-budai vedutái nem jelentek meg.

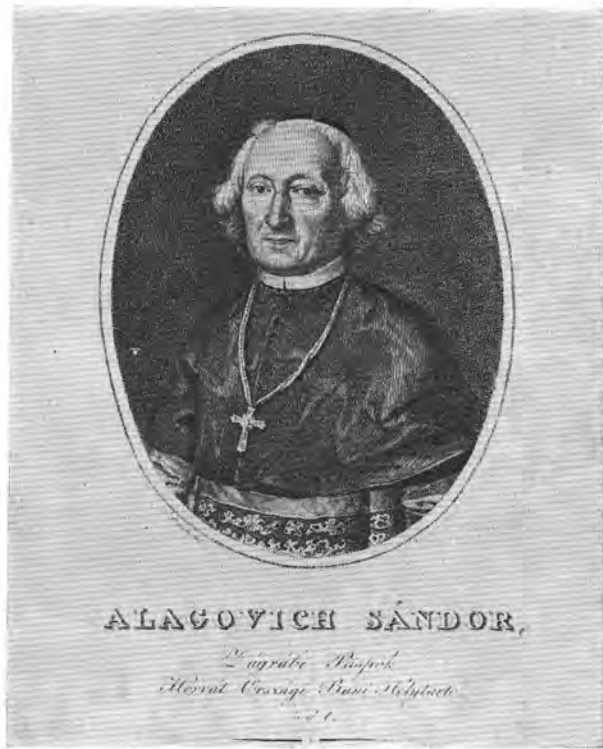
Arról, hogy ilyen tervei voltak, a Gemeitzige Blätter hasábjain olvashatunk.⁶ A cikk — mai szóval: interjú — adatain kívül azért is érdekes, mert hangján átsüt valami Hofbauer személyes tulajdonságaiból, a huszonhat éves ifjú mindent-akaró, sietős tettvágyából. Befejezéséhez közel áll egy pest-budai vedutarajza — írják 1829 májusában — a kőbányaiéval azonos méretben. Ismertetéséhez még visszatérünk. Ezt is E. Gurk metszi majd Bécsben, 4 hónap múlva készen is lesz. Ezenkívül Hofbauer Pestről és Budáról német és magyar nyelvű leírást is készít rövidesen, ennek címlapját Buda dunai látképe fogja díszíteni. Rajzát prof. Frommel (Carl Ludwig) Karlsruheban metszi majd acélba. Továbbá Hofbauer sajátkezűleg fog litografálni egy-egy kontúrrajzot a két városról, ezeken számokkal jelzi a jelentősebb terecskéket és házakat, hogy azokat könnyen vissza lehessen keresni a leírásban. Készít mindehhez még két rézmetszetet a már lebontott próbavasútról, amelyeken annak egész szerkezetét elmagyarázza. A Müller-féle könyvkereskedésben elő lehet fizetni az egész sorozatra, a vevő a kőbányai lapot már haza is viheti foglalóul. A többiről majd később! — ígéri a szerkesztő, ám nem váltja be, mint ahogy az összesen hat, négy különböző technikával készítendő veduta sem jelent meg sohasem.

⁴ Pataky Dénes: A magyar rézmetszés története. Bp. 1951. 141. o. Thieme—Becker. XVIII. köt. 236. o.

⁵ Gemeinnütziges Blätter 1827. 67—70. számaiban.

⁶ Gemeinnütziges Blätter 1829. 346—347. o.

I. Hofbauer—Ehrenreich:
Alagovich Sándor.
Rézmetszet 1830.

Az ifjú művésznek ezek az ábrándjai nem valósultak meg, munkája azonban mégis akadt. Köszönhette ezt Ehrenreichnek, a jószemű kiadónak, aki 1823-ban kezdte kiadni arcképmetszet-sorozatát és még 1840-ben is ezen buzgólkodik. Kiadványainak száma meghaladja a 140-et, a lapok kilenctized részét személyesen metszette. A legjobb pesti és bécsi mestereket foglalkoztatta. Az a pusztá tény, hogy Hofbauert is közbük vont, máris féjmelzi mesterünket.

Ehrenreich megbízása nem korlátozódott a már említett hét, természet után készült arcképre. Sorozatában a lapokat kettesével jelentette meg: egy élő és egy régvolt jeles magyar személyiség arcképét adta közre. A utóbbihoz régebbi metszetet vagy olajfestményt másoltak. Rózsa György vette észre,⁷ hogy 18 esetben — éppen régebbi ábrázolások átvételénél — a lemezen J. H. monogramot jelzett. Ennek feloldása szerinte: Hofbauer János. Ezek szerint Ehrenreich — aki csak a metszésre vállalkozott — az előképről előbb rajzot készített mesterünkkel, és az általa készített rajzot metszette a lemezre. Ezek a metszetek Hofbauer művészi egyéniségére nézve nem sok felvilágosítást adnak, hiszen csak másolatok és azokat is csak másodlagosan, Ehrenreich közvetítésével láthatjuk.

Hofbauer egyetlen hiteles portré-rajza sem maradt ránk, így az összehasonlítás lehetősége nélkül, az élő modelleket mutató lapoknál sem tudjuk minden kétséget kizáróan eldönteni, mit írhatunk a rajzoló Hofbauer vagy a

⁷ Rózsa i. m. 61. o.

metsző Ehrenreich javára vagy terhére. Az egyetlen, ami a metsző kezén nem változhat: a modell beállítása, a kompozíció. Hofbauer ezen a téren megállja a helyét, ábrázoltjai nem mereven, hanem természetes tartásban és változatosan, negyed, fél vagy háromnegyed profilban jelennek meg a lapokon.

Rózsa György fent idézett cikkében⁸ Ehrenreicht mint megbízható, de nem átütő tehetségű metszőt jellemzi, akinek lapjai épp az előkép minőségétől függően lettek sikerültebbek vagy gyengébbek.

Szerencsénkre a Hofbauer által rajzolt arcképek sorozatában van egy, amelyet nem Ehrenreich metszett rézlemezre. Ennek segítségével megvizsgálhatjuk, hogyan formálódott át egyazon mester rajza két különböző metsző keze nyomán. A különbségekből némi következtetést vonhatunk le az eredeti rajzra nézve is.

Ehrenreichnél minden száj egyforma: az alsó és felső ajkak szabályosan, szorosan záródnak, egy kemény vonal húzódik köztük. Minden arcon egyforma a szemgolyó, egyformán ízülő szemhéjjakkal.

Ezzel szemben Reviczky arcképét metsző R. A.; mesternél — aki szerintünk Richter Antallal azonos — részletek sokkal elevebbek. Nem sémákat alkalmaz a száj vagy a szem megoldásánál, hanem az érzékletesen hullámzó szemhéjjakkal, vagy a mély szájjugokkal a modell személyes karakterét közvetíti. Ügyesebb metszési technikája is előnyösen befolyásolja a lap színvonalát. Csúcspények az orron, tónusosabb metszés az arc teljes felületén — ez plasztikusabb, tehát egyénibb megjelenítést nyújt, mint Ehrenreich jobbra tünéstalan ponttechnikája.

Szegényedett-e Ehrenreich metszői munkája nyomán Hofbauer rajza? Vagy gazdagodott Richter képességei révén? Az igazság valószínűleg a kettő között van.

Mesterünk életrajzi adatainak tisztázása, rajztanári működése révén, levéltári kutatással sikerült. — A rajztanári állások betöltése nyilvános pályázat útján történtek. A pályázatokról először a helyi tanács adott véleményt, majd a benyújtott művek alapján a Landes Bau Oberdirektion szakmai bizottsága, végül döntött a Helytartótanács nemzeti iskolai ügyosztálya. A Helytartótanácsi Levéltárban meg is találtuk a győri és a budai pályázatok legfontosabb iratait, így a pályaművek szakmai bírálatának jegyzőkönyveit is.

A győri pályázat 1829-ben zajlott le, mesterünkre nézve sikeresen.⁹ Tizennyolc rivális közt egyetlen művészettörténetileg számontartott festő volt, a Pesten élő Szentgyörgyi János. A szakmai bírálat jegyzőkönyve részletesen felsorolja Hofbauer 41 db beküldött munkáját és azokat mindenképpen dicséri.

A pályaművek többségükben szokványos mintalapok, olyanok, amilyeneket majdan ő készített tanítványaival: virágcsokor, görög oszloptípusok, díszes kályhák, kertiház lombokkal, két ezüst „aufsatz”, emberi figurák stb. Ezeknél érdekesebb: két győri veduta — a székesegyház és a püspöki palota, a Duna, illetve a feljárat felől — ezután egy bécsi látkép a Károly templommal — ami a bírálat szerint nagyon jó, és egyéni modorú.

A művek egyrésze lithografált, tehát e mesterségben is járatos.¹⁰

Hofbauer a kőbányai lapot is elküldi bírálatra, mégpedig három példányban. A bizottság szakmai jártasságára nem vet éppen jó fényt — a lapot lithográfiának nézik. „Lithographirt nach der Natur in 3 Abdrücken, Schwarz,

⁸ Rózsa i. m. 62. o.

⁹ O. L. Htt. Dep. scholarum nat. II. 1829. 8—42.

¹⁰ Gerszi Teréz: A magyar kőrajzolás története a XIX. században. Bp. 1960. 17. o. — levéltári adatot közöl, miszerint mesterünknek Győrben könyomdája van.

2. Hofbauer—Richter:
Reviczky Ádám.
Rézmetszet 1828.

Sepia und illuminirt, vollkommen gut, und diese Zeichnungen bewähren besonders sowohl die Fertigkeit, als den Geschmack ihres Bearbeiters." Amit szépia nyomásnak neveznek, barna festékű nyomás, gyűjteményünkben szintén megtalálható.

Az elhunyt Rauschmann János megüresedett budai katedrájára 1839-ben pályázott kilencedmagával. A budai tanács Hofbauert ajánlotta, mint legalkalmasabb személyt.¹¹ Május 4-én a Landes Bau Ober Direktion négyszemélyes bizottsága megtekintette a pályaműveket.

A több szempontból érdekes jegyzőkönyvet részletesebben ismertetjük. A rajziskola célja — írják —, hogy a kézművesek ízlését képezze, bővítse építészeti ismereteiket. Tehát kevésbé szükséges, hogy a tanár „ausgezeichnet Mahler, oder Zeichnungskünstler” legyen, inkább jólképzett technikai rajzolóra van szükség.

Kik voltak riválisai? *Karl Heldwein*, aki húsz éve tanít Nagyváradon — közepes bírálatot kap. *Anton Pulpan* budai rajzoló és festő — „gar keine Kritik aushaltende, schülerhafte Arbeit” — írják műveire *Heinrich Dunaiszky*, az ismert szobrász-család egyik tagja, akinek magán rajziskolája van Pesten — dicsérik építészeti rajzait, virág-ornamens és figurális művei azonban gyengébbek. *Johann Liebrich* stipendírten Practicant a budai egyetemi nyomda

¹¹ O. L. Htt. Dep. scholarum nat. II. 1839. 8—20.

3. Hofbauer—Gurk: Pest-Buda látképe a kőbányai próbavasúttal. Aquatinta. 1828—1829.

metsző és matrica készítő műhelyében. Sajnos nem tudtuk meg sem a jegyzőkönyvből, sem egyéb aktákból, hogy hány éves lehetett Liebrich, a pályázat időpontjában — és így azonosítható-e — azzal a Liebrich „budai rajztanárral”, aki gyűjteményünk egy igen kedves vízfestményét készítette 1824-ben, a Lipótmezei vendéglőről.¹² Próbarajzait a bizottság ócsárolja, „tájképei rikítóak, tele perspektivikus hibákkal” stb. (Természetesen amit XX. századi szemmel értékelünk a „Lipótmezei vendéglőn” — a közvetlen őszinte hang — teljesen érdektelen volt a bizottság számára.)

Johann Wendland rajzoló és szobafestő Pesten. Építészeti rajzai — szorgalmas és szabályokat ismerő mestertől származnak — írják —, egyéb művei azonban hagynak még maguk után kívánni valót. Gyűjteményünkben 5 Wendland-rajz van; mennyezet és falfestés tervek a királyi palotához, éppen az 1830-as évekből. Így is ellenőrizhetjük, milyen volt az a művészi szint, amit a bizottság langyosan dicsért. *Johann Joó* egri rajztanár, a „Héti lapok” kiadója. Valójában e sokoldalú művész, a hazai művészképzés és a magyar közművelődés áldozatrakész szervezője volt a pályázók közt a legjelentősebb személyiség.¹³ A bizottság, érezhetően némi rosszindulattal bíraskodik felette, t. i. nem küldött be egyetlen szabadkézi rajzot sem, csak folyóiratának lithografált vagy rézmetszetű lapjait. Ezekről — úgymond nem lehet megítélni a művész jártaságát más műfajokban. *Heinrich Ferstler* klagenfurti segédtanár. A szakirodalomban ismert miniatűr és tájképfestő,¹⁴ műveit a bizottság, bár nem túlzott

¹² Ltsz.: 16.245 — Jelzése: Liebrich fecit 1824.

¹³ Voit Pál: A művészeti és ipari oktatás múltjából, Joó János egri rajztanár Magyar Atheneuma. Iparművészet 1936. 194—205. o.

¹⁴ Thieme — Becker XI. köt. 498. o.

4. Hofbauer János: Szüreti mulatság. Gouache. 1831.

lelkesedéssel, dicséri. Az állásra azonban eleve jelölhetetlen, mivel nem tud magyarul. *Franz Mager* és *Franz Strasser* oravicai rajztanítók nem küldtek be mintarajzokat. Ügyükkel így nem foglalkoznak.

És most nézzük végül mit írtak Hofbauerről? Győri rajztanár, 34 éves, beszél németül és magyarul. A győri pályázatnál latin tudását is felsorolják. Különösen gyakorlott virág és tájkép festő, finom és ügyes tusrajzoló, építészeti rajzai sok szorgalommal készültek, ugyanúgy mint virágai és ornamensei korrekttül és ízlésesen rajzolva, tökéletes megalégedéssel szemlélhetők.

Győri tanítványainak mintalapjai — melyeket Landes Bau Ober Direktion már korábban megdicsért — mutatják oktatásának eredményeit. Figurális rajzai, miként rézmetszetei és lithográfiái tanúsítják jártasságát a képzőművészet ezen ágaiban is.

A bizottság, annak fenntartásával, hogy a jelentkezők közt nem volt egyetlen kiváló technikai rajzoló sem, első helyre javasolja *Hofbauer Jánost*, másodiknak *Heinrich Dunaiszkyt*; harmadik helyre *Karl Heldweint*.

Hofbauer így el is nyerte, az ország legfontosabb rajziskolájának katedráját, a sors azonban mostohább volt hozzá. 1839. június 17-én kelt levelében¹⁵ a győri iskolaigazgató jelenti a helytartótanácsnak, hogy Hofbauer „graphidis scholae Jaurinensis actualem, Budensis autem gratiose nominatur Magister” hosszúságú és fájdalmas haláltusa után, folyó hó 14-én meghalt, hátrahagyván feleségét és négyéves fiát.

¹⁵ O. L. Htt. Dep. scholarum nat. II. 1839. 8—28.

Mesterünk tehát a gyakorlatban sohasem volt budai rajztanár, kinevezése után Győrben halt meg. Kérdés, hogy csúszott be a szakirodalomba ez a téves adat, hogy ezután Bécsbe költözött?

Az 1846-os pesti műtárlatról részletes beszámolót közölt a *Der Spiegel* c. folyóirat.¹⁶ E cikkben olvashatunk egy bizonyos Hofbauerről — keresztnév nélkül —, aki Bécsből küldi be a tárlatra „Ferrand und Cäcilie” c. olajfestményét. A kép, mely becsméről kifejezésekre ingerelte a kritikust, Sue: *Les mystères de Paris* c. művéből merítette témáját, Jacob Ferrandot és a szép mesztic nőt ábrázolta. Önmagában véve is elképzelhetetlen, hogy Hofbauer János, művei alapján is intakt empir—biedermeir világban élő rajztanár, ebből a gályarabok, gyermekrablók, prostituáltak stb. hihetetlen gazdag tárházából, egy teljesen új ízléshullám remekéből témát merített volna. Ez csakis Hofbauer bécsi metsző, festő és lithográfus lehetett, keresztnéve Ferdinand.¹⁷

A Magyar Nemzeti Galéria egy rézmetszetet tart számon Hofbauer János műveként, illusztráció a Fiescohoz. Rajta világosan olvasható, hogy *rajzolója* Josef Früchrich ismert bécsi mester, aki előszeretettel készített Schiller — és más német szerzők műveire illusztrációkat és metszője — keresztnév nélkül — Hofbauer Bécsben. Tehát ebben az esetben is Ferdinand Hofbauer-ről van szó.

A Győri Múzeum egy ceruzarajzot tulajdonít mesterünknek. A kerestfa alatt leroskadó Krisztust, az aláírás szerint valóban egy Hofbauer János rajzolta, de 1860-ban, és a rajz iskolás jellege miatt sem tekinthető mesterünk művének. Ugyanez a helyzet, az ott levő két, győri vedutákkal díszített céllövöldei emléklappal, melyen szintén találunk „Hofbauer” aláírást. Oly naívak ezek, hogy bármilyen ügyesebb kezű polgár, tán éppen Hofbauerünk tanítványa, megfesthette. A Hofbauer név elég gyakori volt Győrött. Tomola Ferdinand kiadásában 1827-ben jelent meg „Buda és Pest városoknak ’s környékeiknek tekinteteik Hozzá kaptoslt Leírással” c. füzetecske 8 rézkarc vedutával. Ezeket a jelzetlen lapokat — bár kérdőjellel — gyűjteményünkben Hofbauer műveiként szerepeltették. A bizonytalan perspektíva, az összevissza vetődő árnyékok, a merev staffázs alakok — mind arra utaltak, hogy a sorozatot törölni kell mesterünk életművéből.

Van azonban a Kiscelli Múzeumban egy igen szép, szüreti jelenetet ábrázoló gouache, ahol a háttérben Buda és Pest látképe végleges igénnyel, de csak ceruzával megrajzolva. A lapról az eladó 1933-ban, a leltárkönyv szerint, azt állította, hogy Hofbauer János műve.¹⁸ Később fel is fedezték rajta a J. H. 1831 jelzést, az előtérben egy hordón. Feladatunk tehát csak az adat hitelesítése.

Említettük, hogy 1829-ben a *Gemeinnütze Blätter* szerint mesterünk készített egy vedutarajzot, mely épp befejezés előtt áll. Ezen „mindkét város látható, a Kálváriahegy közelében a budai szőlőhegyről nézve, a nézőpontból adódóan különösen Buda szemlélhető részletesen, szép a Gellérthegy látványa és a hajóhid, az előtérben élénk staffázs alakok, vidám szüreti jelenet. A rajz azonos méretű a kőbányai lappal.” A leírás szóról szóra ráillik gyűjteményünk fent említett lapjára.

Az atribuálás stíluskritikai alapon is megállja helyét. Összehasonlítva a kőbányai lappal, azonosak és azonos szerepet töltenek be a széleken felmagasodó fák. Hasonló ügyesen mozgatja az alakokat a tájban, azok anatómiai felépítése is

¹⁶ Pesther Kunstsalon 1846. Besprochen von G. I. Zerffi *Der Spiegel* 1846. 1048—9. o.

¹⁷ Bécs 1801—1864. 1855-ben elmebeteg lett. *Thieme-Becker* XVII. köt. 236. o.

¹⁸ Ltsz.: 16.306 Horváth Henrik: A régi Buda és Pest a művészet tükrében. *Magyar Művészet* 1937. 11. o. tévesen az ún. *Artaria* metszet — Buda és Pest látképe a Gellérthegyről, Petrich András nyomán, az *Artaria* cég kiadása — párdarabjának tekinti.

hasznos, még a nyak körüli hibák is felfedezhetők. A városképi háttér is hiteles. A nézőpont is „A Kálváriahegy közelében” van, szinte még az előtérhez tartozik a II. világháborúban elpusztult Veronika utcai Kálvária kápolna. Mérete egyezik az aquatinta méretével.

A rajzon látható évszám: 1831. A Gemeinnützige Blätter említette rajz 1829-ben készült. Úgy látszik, mivel az sokszorosításra nem került, a téma még évek múlva is foglalkoztatta. Valószínűleg számos próbálgatásainak egyike, hisz ez is befejezetlen.

FÜGGELÉK

PROTOCOLL

Über die mit Hoher königl. Ung. Statthalterey Decretation 5 ten Feb. 839 N° 4904 an die kön. Landes Bau Ober Direction gelangten Recurse der betreffenden Individuen und ihrer beygelegten Zeichnungsproben, bezüglich auf die Qualification der Selben zur Bekleidung der erledigten Zeichnungslehrers Stelle an der kön. Haupt Normal Schule zu Ofen.

De der wesentlichste Zweck einer Zeichnungsschule die Bildung des Geschmackes der Handwerker, so wie die Verbreitung der Architectonischen Kenntnisse ist, folglich auch jeder Zeichnungslehrer weniger ein ausgezeichnete Mahler, Lythograph oder sonstiger Zeichnungskünstler, als vielmehr ein möglichst vollkommen gebildeter technischer Zeichner, welcher vorzugs weise mit den Elementar — und Grundregeln der Architectur — und Ornamenten — Zeichnung genügend vertraut sein muss; so dürfte auch zu dem obgenannten Lehrersposten umso mehr vorzugsweise ein solches Individuum, welches die ersterwähnten Kunstverzweigungen vereinigt mit den technologischen Kenntnissen am vollkommensten inne hat, füngewählet werden; als noch überdies der jeweilige Professor an der Ofner kön. Zeichnungsschule im Sinne der Hohen Statthalterey Verfügung 15 ten May 795 N° 9577 bey der Revision der von hier... Studien Berzirk Directionen einlangenden Probe-Zeichnungen zu interweniren hat.

Am diesen Posten haben 10 Individuen Concurrirt, und theilweise Proben ihrer Geschicklichkeit im Zeichnungs Fache beygebracht, welche nunmehr der Reihe nach angeführt, und ihre Arbeiten einem unzartheischen Criterio unterzogen werden.

1. Johann Hofbauer 34 Jahr alt, verheurathet, spricht deutsch und ungarisch, ist gegenwärtig Lehrer der Zeichnungskunst an der Schule zu Raab.

Seine beigebrachten Zeichnungs Proben, zeigen einen besonders routinirten Blumen- und Landschaft Mahler so wie auch feinen und geschickten Tuschzeichner, Dessen Architectonische Stücke sind mit vielen Fleiss und vollkommener Reinheit getuscht, und sowie die Blumen und Ornamente correct und geschmackvoll gezeichnet, und können daher als vollkommen gelungen betrachtet werden. Die zeitweis einlagenden Zeichnungsproben der Raaber Schule welche bey der Kön. ung. Land. Bau Oder Direction in Verhandlung waren, und lobend erwähnt wurden, dienen zum Beweise, dass Recurrenten mit Fleiss und Geduld, seine Kenntnisse den ihm anvertrauten Schülern beyzubringen im Stande sei; folglich seine Kunst gemeinnützig zu machen verstehe.

Die vorliegenden Figuren-Zeichnungen, so wie die Kupferschliche und Lythographien, beweisen die Geschicklichkeit des Recurrenten auch in diesem Zweige der schönen Kunst; können aber gegenwärtig, wo es sich um Besetzung der in Redestehenden Zeichnungslehrers Stelle handelt, im wesentlichen weniger zum Criterio dienen, weil hier grösstentheils die Elementar- und Grundregeln der Architectur, so wie die Ornamenten — und Gewerk — oder Technologischen Zeichnungen als Haupt-Augenmerk hervorgehoben werden müssen. Obgleich nun diese Elementar Zeichnungen den eingereichten Probblättern nicht beyliegen, so lässt sich doch mit Grund annehmen, dass der Recurrent diese so nothwendigen Grundregeln, oder die Analyse dem Zeichnungs-Kunst vollkommen inne habe.

2. Karl Heldwein Zeichnungslehrer in Grosswardein durch 20 Jahre, spricht ungarisch, deutsch und latein.

... Im Ganzen bleibt aber noch manches zu wünschen übrig.

3. Anton Pulpan Zeichner und Mahler zu Ofen.

Dieser Recurrent soll eigentlich ein Oehlmalher sein, doch zeigen seine beygelegten Oehlgemälde eine ohne Zeichnung, und Farbenwahl ausgeführte, garkeine Kritik aushaltende schülerhafte Arbeit. Die architectonischen Zeichnungen sind Fehlerhaft, schlecht tuschirt, und weisen die gänzliche Enkenntniss des Recurrenten in diesem, bey der Zeichnungsschule zum Haupt Studium dienenden Fache nach.

4. Heinrich Dunaiszky Bildhauer und Privat Zeichnungslehrer in Pest. 26 Jahre alt, spicht deutsch, ungarisch, slavisch und lateinisch.

Die beygebrachten architectonischen Stücke welche rein getuscht und regelrecht gezeichnet sind, zeigen den fleissigen und acuraten Arbeiter in diesem Fache, und berechtigen zu dem Schlusse, dass Recurrent die Grundregeln dieser Kunst vollkommen und um somehr eine habe, als er bey der Bildhauerkunst dieses Fachstets praktisch ausüben, folglich in allen Theilen genau kennen muss. Die Blumen- und Orna-

menten, so wie die Figuren Zeichnungen, lassen noch manches zu wünschen übrig, und dürften keineswegs als ganz gelungen Muster aufgestellt werden, obgleich die letztere Zeichnungs Gattung ziemlich gut genannt werden kann. Sämtliche Zeichnungen zeigen übrigens einen fleissigen Zeichner, der geigneth sein dürfte gründlichen Unterricht zu ertheilen.

5. *Johann Liebrich* stipendirten Practicant bey der kön. Universitaets Buchdruckerey in der Matrizen und Modell Graveur Abtheilung.

Die freien Handzeichnungen besonders Landschaften sind grell, ohne richtiger Perspective und Ausdruck, geschmacklos und schulerhaft gearbeitet; die architectonischen Probestücke zeigen nur mangelhafte Kenntnisse in diesem Hauptzweige der Zeichnungsschule.

6. *Johann Wendland* Zeichnungskundiger der mahlen, Zimmermahler in Pest.

Des Recurrenten vorliegende Probezeichnungen, besonders im architectonischen Fache, zeigen einen fleissigen regelrechten, und reinen Zeichner, und berechtigten zu dem Schlusse, dass er mit den Grund- oder Elementar Regeln in diesem Fache auch vertraut sei. Die Blumen und Ornamenten-Figurenzeichnungen dessen Geschicklichkeit nachweisens wogegen die Landschaftsmahlerey, obgleich im Ganzen ziemlich gefällig, doch noch Manches zu wünschen übrig lässt. Von Zeichnungen welche auf die Gewerbe Bezug haben, sind keine Proben beygebracht.

7. *Johann Joo* Zeichnungs Lehrer in Erlau. 32 Jahr alt, verheurathet, spricht ungarisch, lateinisch und deutsch, giebt die ungarische Zeitschrift „Héti lapok“ heraus.

Die, dem Gesuche des Recurrenten anliegenden Zeichnungen sind bloss Kupferschichte und Lythographien, deren Kunstwerth übrigens noch manches zu wünschen übrig lässt; weil indessen von derlei Arbeiten auf die Geschicklichkeit eines Zeichners in freier Hand und Tuschmanier keineswegs ein Schluss gezogen, noch weniger aber dessen Kunst und Talent in Ornamenten- und Blumenzeichnen verurtheilt werden kann; so dürfte derselbe in diesen Verzweigungen auch schon darum die Concurrenz mit den übrigen Individuen nicht bestehen; weil hinzu nur eignen Handzeichnungen, nicht aber eine Zeitschrift und mangelhafte Kupferschichte als Anhaltspunkt dienen können.

8. *Heinrich Ferstler* 37 Jahre alt, verheurathet, spricht deutsch, französisch und italienisch. Gegenwärtig Zeichnungs Lehrers Gehilfe an der Hauptschule zu Klagenfurt.

9. und 10. *Franz Mager und Franz Strasser*, wovon ersterer Zeichnungslehrer in der Schule zu Oravicza.

Obgleich nun aus den obangeführten, und hauptsächlich aus den anruhenden, mitunter sehr gelungenen Handzeichnungen die Geschicklichkeit der einzelnen Recurrenten sattsam erhellt so muss man bemerken, dass von allen den Recurrenten zwar keiner ausgezeichnetes in der technischen Zeichnungs Kunst, welche hierorts vorzüglich berücksichtigt werden muss, geliefert habe; dass jedoch nach relativer Beurtheilung des Ganzen und mit Rücksicht auf die zur Ertheilung des Unterrichts unumgänglich notwendige ungarische Sprache zur Bekleidung der in fragenstehende Individuen; nämlich:

1° loco *Johann Hofbauer*, 2° loco *Henrich Dunaiszky* und 3° loco *Karl Halwein* als vorgüglich geeignet anzuempfehlen sein.

Per k. u. Lander Bau Oder Direction Ofen der 4ten May. 839. In Ermanglung eines Directors.

Jos. Lechner dirig. adj. *Zelenka* dirig. adj. *Franz Hüppmann* Ingenieur *Ludwig Bewen A* dirigender Jug.

Johannes Hofbauer hat im Jahre 1828 von einem seltenen Blickpunkt, von Kőbánya her, Pest—Buda dargestellt, mit der von Pferden gezogenen versuchsweise eingerichteten im Vordergrund. Diese Zeichnung hat Eduard Gurk in Wien als Vorlage zu einem Aquatinta benützt. Darüberhinaus sind noch sieben weitere von Hofbauers Zeichnung hergestellte Kupferstiche mit Portraits bekannt. Bei sechs Blättern ist der Kupferstecher Adam Ehrenreich und bei einem Anton Richter.

Die biographischen Angaben zu dem 1803 in Győr (Raab) geborenen Hofbauer hat archivalische Forschung geklärt. Seine Stellungen als Zeichenlehrer hat er auf dem Wege öffentlichen Preisausschreibungen erreicht.

Das Entscheidungsrecht stand der Abtheilung für nationale Schulangelegenheiten des Statthaltereirats zu. Die Entscheidung wurde aufgrund des Vorschlags der die Musterzeichnungen der Gewerber bewertenden Fachkommission und aufgrund der Meinung des Ortrates gefällt.

Hofbauer gewarb sich 1829 erfolgreich für eine Stellung als Zeichenlehrer in Győr (Raab) und dann 1839 an das Katheder in Buda. Tatsächlich aber hat er letzteres Amt nicht mehr einnehmen können, weil er einige Wochen nach seiner Auszeichnung in Győr starb.

In den Gemeinnützigen Blättern des Jahre 1829 erschien ein Artikel über Hofbauer, aus dem wir erfahren konnten, daß er eine Stadtansicht angefertigt hatte, die Pest—Buda vom Kalvarienberg her zeigte. Im Vordergrund sei der Aufzug einer fröhlichen Weinlesegesellschaft dargestellt gewesen. Nach seinem Plan hätte Eduard Gurk diese Zeichnung in Wien vervielfältigen sollen, was aus unbekanntem Gründen aber leider nicht durchgeführt wurde. Das Kisceller Museum aber besitzt eine ziemlich schöne Gouache, die aufgrund der Unterschrift als ein glaubwürdiges Werk von Hofbauer angesehen werden kann. Auch das auf der Vedute sichtbare Monogramm J. H. ist ein Beweisgrund. Die Jahreszahl 1831 weist darauf hin, daß dies Thema Hofbauer noch jahrelang beschäftigte, denn der Verfasser des Artikels in den Gemeinnützigen Blättern hat ja schon im Jahre 1829 die zur Vervielfältigung bestimmte Zeichnung gesehen.

AZ 1844-ES PESTI ORSZÁGHÁZA-TERVPÁLYÁZAT

I. A pályázat előzményei és rövid története

Miként 1791-ben a washingtoni Capitoliumra, majd 1834-ben a londoni parlamentre, úgy 1844-ben a pesti Országháza tervezésére is pályázatot irtak ki.

Az Az Országház-építés célkitűzése szerves folyamánya volt annak az igénynek, hogy az országgyűlések helye a császárváros közelében levő Pozsony helyett az ország szívében elhelyezkedő Pest legyen. Pozsonyt, a nyugati határszélén meghúzódó várost korábban az a körülmény avatta az országgyűlések — egyben a legfőbb kormány székek és a helytartó-nádor — székhelyévé, hogy 150 éven keresztül az ország jelentős része, így fővárosa is, török kézen volt. A törökök kiűzése s a helyzet konszolidálódása után II. József a magyar udvari kamarát, a helytartótanácsot, a főhadparancsnokságot Pozsonyból Budára helyezte át, s az országgyűlések részére is itt alakíttatott ki fényes termeket. Halála után a már korábban Pest-Budán székelő királyi Curia és tárnokmesteri bíróság mellé a nádori udvartartás is ide költözött, az országgyűléseket viszont az ősi, hagyományos fővárosból visszavitték Pozsonyba, mely ezután 56 éven át — az 1807. évi megszakitással — itt ülésezett, távol a fővárosban székelő országos hivataloktól. E visszás helyzet fenntartása a Habsburg abszolútizmus törekvéseiből érthető meg. Az országgyűléseknek Buda helyett Bécs tőszomszédságában való megtartása ugyanis nagyobb lehetőséget nyújtott számára, hogy a nemzet alkotmányos és legfőbb akaratnyilvánítását mind jelképesen, mind ténylegesen ellenőrzése alatt tartsa.

Az Országháza építés így, a többi európai országgal ellentétben, nem a nemzet meglevő szuverenitásának kifejezője, hanem a megszerzendő szuverenitás vágyának szimbóluma s kivívásának egyik jelentős politikai eszköze volt. Az ország akkori sajátos helyzetében egyaránt célkitűzése volt a központi hatalommal mint ilyennel szembenálló rendiségnek, és a Habsburg birodalommal szemben függetlenségre törekvő nemzetnek.

E körülményekből érthetjük meg azokat a nehézségeket, melyek a program megvalósulását kísérték: a pályázat kiírását megelőző másfél évtizedes huza-vonát és a kiírás körüli problémákat.

Az a gondolat, hogy „a nemzet szükségének, de díszének is megfelelő Országháza építtessék Pesten”, formális javaslatként először az 1830-as pozsonyi országgyűlésen hangzott el, de az úgy érdekében ekkor még nem történt semmi.¹

¹ Az Országháza-tervpályázat előzményeit Bibó István tanulmánya alapján vázoljuk. Bibó István: Pollack Mihály Országháza-terve. „Művészettörténeti Értesítő” XXII. (1973) pp. 22—36.